

تروریسم هسته‌ای

حسن عالی‌پور

تاریخ ارائه: ۱۳۸۵/۳/۱۷

عضو هیأت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی

تاریخ تأیید: ۱۳۸۵/۴/۱۱

چکیده:

تروریسم هسته‌ای جدیدترین و خطرناک‌ترین شکل تروریسم است و به رغم آنکه هنوز سایه شوم آن بر سر انسان‌ها و دولت‌ها سنگینی نمی‌کند؛ اما احتمال وقوع آن موجب نگرانی جهانی شده است. اقدامات تروریستی هسته‌ای یا ناظر به استفاده از مواد و تسلیحاتی هسته‌ای علیه افراد یا دولت‌هاست و یا اینکه متضمن انجام رفتارهای غیرقانونی علیه مواد و تأسیسات هسته‌ای می‌باشد و در هر صورت، مواد رادیواکتیو یا تسلیحات و تأسیسات هسته‌ای، یا موضوع جرم هستند و یا وسیله ارتکاب جرم. به همین دلیل در اسناد بین‌المللی، منظور از تروریسم هسته‌ای صرفاً ارتکاب خشونت هسته‌ای یا تهدید به آن علیه دولت‌ها یا افراد نیست و به مراحل پیش از این اقدام، یعنی تهیه، تصاحب، خرید و فروش، قاچاق و استفاده از مواد رادیواکتیو و تسلیحات هسته‌ای و حتی درخواست کردن آنها نیز اشاره دارد. بر این اساس، به واسطه جرم‌انگاری این اعمال مقدماتی در مقایسه با اقدامات تروریستی متضمن خشونت جانی و مالی، یا تهدید به آن، تلاش می‌شود تا تروریست‌ها از دست‌یابی به مواد رادیواکتیو و تسلیحات هسته‌ای ناکام مانده و امنیت هسته‌ای مخدوش نگردد.

کلیدواژه‌ها: اقدامات تروریستی، تروریسم هسته‌ای، مواد رادیواکتیو، تأسیسات هسته‌ای، امنیت هسته‌ای، کنوانسیون مبارزه با تروریسم هسته‌ای.

مقدمه

تروریسم شایع‌ترین، جدیدترین و در عین حال ناجوانمردانه‌ترین چهره جنگ است. شایع‌ترین از آن رو که پدیده تروریسم به عنوان دغدغه جهانی در مسیر تبادل اطلاعات، اخبار متکثر و متنوعی خود را به گوش جهانیان رسانده؛ به گونه‌ای که همگان را بر آن داشته که تروریسم همچون پدیده‌ای مجرمانه است که باید با آن به سر برند و تبعات آن را به جان خریدند. زیرا تا زمانی که اعمال قدرت و تحمیل مقاصد و منافع سیاسی در سطح ملی و بین‌المللی رویه‌ای معمول است، صدای اعتراض علیه آن در قالب تروریسم نیز پدیده‌ای عادی است و مردم به ناچار باید آن را جزئی از زندگی خود بدانند. جدیدترین به این دلیل که با انحصار قدرت و حاکمیت در دست یک کشور در سطح بین‌المللی و با استحکام نسبی پایه‌های حکومت‌های داخلی پس از استقلالشان از دام استعمار در سطح ملی، تنها راه مبارزه علیه مخالفین، دست یازیدن به اقدامات تروریستی است؛ چرا که زمان صف‌آرایی در برابر قدرت‌های مخالف و بر چیدن آنها گذشته و برای مبارزه با قدرت‌های کنونی، جز با ضربه‌زدن از طریق رفتارهای خشونت‌آمیز و رعب‌آور نمی‌توان کاری از پیش برد. ناجوانمردانه‌ترین چهره، از این رو که تروریسم چه با انگیزه آزادی‌خواهی و استقلال‌طلبی صورت گیرد و چه با انگیزه‌های شریانه، مصداق حمله غافلگیرانه و ضربه‌زدن از پشت است تا جنگ مشخص و از پیش اعلام شده. بنابراین هرچند اقدام تروریستی ایجاد رعب و هراس می‌کند؛ اما خود از روی ترس و کم‌جرأتی است و به همین دلیل، مخفیانه و نقاب پر چهره، گناهکار و بی‌گناه را به یک چشم می‌بیند و به یک شکل مجازات می‌کند.

در عین حال، تروریسم مفهوم و ماهیتی مبهم و چندگانه دارد و از حیث حقوقی دارای جایگاه شناخته‌شده‌ای در بین سایر مفاهیم نیست. این مفهوم در مقررات کیفری بسیاری از کشورها و از جمله ایران^۱، هنوز دارای عنوان مجرمانه با اجزا و عناصر مشخص نیست و در

۱. هرچند در مقررات کیفری کشورمان ترور و اقدام تروریستی به عنوان جرم معرفی نشده؛ اما این اصطلاح در نزد قانونگذار شناخته‌شده است و بعضاً در مقررات کیفری دیده می‌شود. به عنوان مثال طبق بند ۳ ماده ۵ قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ و اصلاحی ۱۳۸۱، «ترور به منظور مقابله با نظام» را در صلاحیت دادگاه انقلاب قرار داده است. (عین همین عبارت پیش از این در بند ۴ ماده ۲ آیین‌نامه دادگاهها

کشورهایی هم که به عنوان یک جرم مجزا شناخته شده است، ماهیتی ترکیبی دارد و عمدتاً اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده آن از حیث رکن مادی مرکب از رفتارهای مجرمانه‌ای همچون قتل، ضرب و جرح، تهدید و تخریب است و تنها فارق بین تروریسم و جرایم ذکرشده، انگیزه مرتکب و شیوه ارتکاب می‌باشد.^۱

ابهام تروریسم در سطح بین‌الملل نیز به وضوح مشخص است و با وجود اینکه در غالب موارد، اقدامات تروریستی منجر به از بین رفتن انسان‌های بیگناه و تخریب وسایل شده است، تدوین‌کنندگان اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، تروریسم را در ذیل جرایم چهارگانه تحت صلاحیت این دادگاه کیفری جهانی (نسل‌کشی، جرایم علیه بشریت، جرایم جنگی و تجاوز ارضی) قرار نداده‌اند؛ چرا که به لحاظ طرح انگیزه‌های متفاوت از اقدامات تروریستی،

داسرهای انقلاب مصوب ۱۳۵۸/۳/۲۷ شورای انقلاب آمده بود). بند ۳ ماده ۵ قانون مزبور یک مقرره شکلی است ولیکن مقرره ماهوی آن مشخص نیست و قصد قانونگذار از به کار بردن اصطلاح ترور در این ماده مبهم و مردد است و معلوم نیست ناظر به چه جرم یا جرایمی است و در چه قانونی از آن سخن به میان آمده است؟ لفظ «اقداماتی تروریستی» نیز در عنوان قانون «تشدید مقابله با اقدامات تروریستی دولت آمریکا»، مصوب ۱۳۶۸/۸/۱۰ ذکر شده است. در متن این قانون، اقدامات تروریستی تعریف یا معنی نشده‌اند. این قانون درصدد مقابله با آمریکا یا سایر کشورهایی است که اتباع ایران را می‌ربایند یا علیه جان آنها توطئه می‌کنند و به محاکم داخلی اجازه محاکمه و مجازات مرتکبین آنها را داده است.

۱. به عنوان مثال، ماده ۱۲۹ قانون جزای آلمان به سه عنوان مجرمانه تشکیل سازمان‌های جنایتکارانه، تشکیل سازمان‌های تروریستی در داخل کشور و تشکیل سازمان‌های تروریستی در خارج از کشور که با هدف اقدام علیه آلمان یا اتباع تروریستی می‌شوند، اشاره می‌کند. قانونگذار آلمان از اقدامات تروریستی یاد نمی‌کند؛ اما تشکیل سازمان‌های تروریستی را که برای ارتکاب قتل عمدی (ماده ۲۱۱)، قتل غیرعمدی (ماده ۲۱۲)، نسل‌کشی (ماده ۲۲۰) و جرایم علیه آزادی خودی و ... که در سایر مقررات این قانون جرم‌انگاری شده‌اند را به عنوان جرمی مجزا پیش‌بینی می‌کند. در مقابل، ماده ۴۲۱۰۰۱ قانون مجازات فرانسه، به اقدامات تروریستی اشاره می‌کند. بر اساس این ماده، ارتکاب قتل یا سایر اقدامات علیه تمامیت جسمانی اشخاص یا آدم‌ربایی یا ربودن وسایل نقلیه عمومی یا تخریب وسایل مزبور یا حتی جرایم رایانه‌ای به منظور ایراد صدمه شدید به نظم عمومی، اقدامات تروریستی محسوب می‌شود؛ اعم از آنکه مرتکب آن یک نفر باشد یا گروهی از افراد. ملاحظه می‌شود که تروریسم یا اقدامات تروریستی یا تشکیل گروه‌های تروریستی در کشورهایی که آنها را جرم‌انگاری کرده‌اند، ناظر به شیوه ارتکاب یا قصد و انگیزه مرتکب است والا رکن مادی جرم و به ویژه رفتار فیزیکی آن متفاوت از سایر جرایم مشابه مثل قتل یا تخریب یا آدم‌ربایی نیست.

محکومیت جهانی و سرزنش همگانی برای این اقدامات متصور نیست و چه بسا تروریست‌ها نه فقط در پی ارتکاب جنایات علیه بشریت نباشند که در اقدامی انتحاری یا ایثارگرانه، در پی دفاع از بشریت برآیند.^۱ فراتر از این، علی‌رغم اینکه تروریسم، بیانی از خواست‌های فرقه‌ای یا حزبی یا مذهبی است و اقدامات تروریستی غالباً از طریق گروه‌های سازمان‌یافته و برنامه‌ریزی مشخص ارتکاب می‌یابند؛ اما عده‌ای از حقوق‌دانان، این اقدامات را در قالب «جرایم سازمان‌یافته» نیز نمی‌دانند. به نظر آنها جرایم سازمان‌یافته جنبه اقتصادی داشته و با قصد تحصیل منافع مالی صورت می‌گیرد و حال آنکه انگیزه تروریسم عمدتاً سیاسی است.^(۱) همچنانکه در کنوانسیون «مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی» اشاره‌ای به اقدامات تروریستی به عنوان قسمی از جرایم سازمان‌یافته نشده است.^۲

بنابراین تروریسم همچون جرم سیاسی است که هنوز مرزبندی شغافی با سایر عناوین مجرمانه ندارد. مشکل اساسی در شناسایی تروریسم این است که این پدیده اصالتاً مفهومی سیاسی است نه حقوقی. از این رو نمی‌توان آن را ضابطه‌مند کرد. در عین حال، در عرصه حقوق کیفری، مفهوم آن عموماً از مثلثی شکل می‌گیرد که هر ضلع آن از نسبیّت و تغییر رنج می‌برد. رکن روانی مرتکب به عنوان ضلع نخست که کاملاً شخصی و متغیر است، این است

۱. در بند ۱ از قسمت یک ماده ۷ اساسنامه دیوان، یازدهمین قسم از اقسام جنایات علیه بشریت، «اعمال غیرانسانی مشابه» است که در ردیف مواردی چون قتل، نابودسازی، به بردگی گرفتن، اذیت و آزار و غیره آمده است که به راحتی می‌توان اقدامات تروریستی را تحت این عنوان کلی و قابل تفسیر از شقوق اعمال غیرانسانی به حساب آورد.

۲. در کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی (کنوانسیون پالرمو) مصوب ۲۰۰۰، چهار جرم شرکت یا همکاری در گروه مجرمانه سازمان‌یافته (ماده ۵)، تظهير عوايد حاصله از جرم (ماده ۶)، فساد مالی (ماده ۸)، و ایجاد مانع در اجرای عدالت (ماده ۲۳)، پیش‌بینی شده که با توجه به بند الف ماده ۲ این کنوانسیون، جرایم فوق‌الذکر اولاً باید از طریق گروه تشکلیافته متشکل از ۳ نفر یا بیشتر ارتکاب یابند، ثانیاً گروه مزبور با هدف ارتکاب جرایم مزبور تشکیل و در یک دوره زمانی مشخص دوام بیاورد و ثالثاً ارتکاب اعمال مجرمانه به منظور تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منفعت صورت گیرد. نتیجتاً اقدامات تروریستی که با انگیزه‌های سیاسی و اجتماعی صورت می‌گیرد و از طرفی نیز ممکن است توسط یک نفر نیز تحقق یابند، از جرایم سازمان‌یافته فراملی مد نظر کنوانسیون پالرمو متمایز می‌شوند.

که آیا در تروریسم قصد مجرمانه همان انگیزه مجرمانه است و آیا انگیزه مرتکب، عامل اصلی تعیین عنوان تروریسم است و اگر چنین است، چه تفاوتی با جرایم سیاسی یا سایر جرایم علیه امنیت دارد؟ موضوع اقدامات تروریستی یعنی امنیت به عنوان ضلع دوم نیز نسبی و تعریف‌ناپذیر است. اینکه آیا امنیت تنها هدف و موضوع تروریست‌هاست و اگر چنین است، چه امنیتی؟ امنیت فردی، ملی یا بین‌المللی و اصولاً تفاوت بین امنیت ملی با حاکمیت سیاسی و منافع آن چیست؟ شیوه ارتکاب و وسایل آن به عنوان ضلع سوم، به نحو چشمگیر متکثر و متنوع است. پرسش این است که آیا شیوه ارتکاب لزوماً باید خشونت‌آمیز باشد و از خود آثاری به جای بگذارد و آیا توسل به جنگ را می‌توان مصداق تروریسم دانست و اصولاً چه وسایل و شیوه‌هایی می‌توانند در تحقق اقدامات تروریستی مؤثر باشند؟

قسمت عمده‌ای از نسبییت مفهومی تروریسم و تحول مصادیق آن، وابسته به نسبییت مفاهیم مقدم بر آن است. مفاهیمی همچون امنیت ملی و منافع ملی، از جمله مفاهیم مقدم بر تروریسم قلمداد می‌شوند و رویکرد خاص سنت به مفهوم امنیت و منافع ملی، کاملاً بر درک مدلول تروریسم و حتی مصادیق آن مؤثر بوده است. در واقع مفهوم امنیت و منافع در زمان‌ها و کشورهای مختلف و نیز سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی متغیر، نسبی و متحول است. بنابراین مفهوم تروریسم نیز به عنوان «شبه متغیر وابسته»، متأثر از این نسبییت خواهد بود. از این منظر هر نوع تلاش برای دستیابی به تعریف مشترک از تروریسم و تروریسم بین‌المللی و نیز اجماع و اتفاق بر مصادیق خاص، به تلقی مشترک از امنیت و منافع خصوصاً در سطح بین‌المللی بستگی دارد. (۲)

فارغ از تحلیل نوع و کیفیت انگیزه‌های حاکم بر اقدامات تروریستی و همچنین بررسی موضوع این اقدامات، در این مقاله، به ضلع سوم مفهوم تروریسم یعنی شیوه ارتکاب و وسایل آن که روزه‌روز در حال تحول است و به طور خاص به اقدامات تروریستی با استفاده از مواد بمب‌های هسته‌ای (تروریسم هسته‌ای) به عنوان جدیدترین دستاویز تروریست‌ها و خطرناک‌ترین آن اشاره می‌شود. مسأله‌ای که بی‌تردید مهمترین دغدغه امنیتی کشورها در ابتدای قرن بیست‌ویک خواهد بود.

الف. مفهوم تروریسم

در مورد مفهوم تروریسم، تنها چیزی که به قطع و یقین می‌توان گفت، این است که شامل خشونت یا تهدید به خشونت می‌شود؛ (۳) اما اینکه همین معیار برای تعریف تروریسم کفایت می‌کند، با تردید جدی مواجه است؛ چرا که در تبیین مفهوم تروریسم باید به هر سه عنصر انگیزه و قصد، هدف اقدامات تروریستی و شیوه انجام آنها توجه داشت. با در نظر گرفتن همه این عناصر و به ویژه قصد و انگیزه مرتکب، مشکل ارایه تعریف از تروریسم از آنجا ناشی می‌شود که «آن کس که از نظر یک شخص تروریست محسوب می‌شود، از نظر دیگری مبارزه راه آزادی است.» (۴) با این وجود، حقوقدانان و یا نهادهای بین‌المللی، همواره درصدد ارایه تعریفی از تروریسم برآمده‌اند. آکس. پ. اشمیر در تعریفی بسیار کوتاه، اقدامات تروریستی را معادل جنایات جنگی در زمان صلح می‌داند. در عین حال تعریف مشهور وی از تروریسم، عبارتست از شیوه اقدامات تکراری به منظور ایجاد دلهره و رعب و وحشت که به دلایل سلیقه‌ورزی، جنایی و یا سیاسی توسط گروه‌های مختلف به کار گرفته می‌شود. (۵) در نظر شریف بسیونی، تروریسم رفتار اجبارآفرین فردی یا دسته‌جمعی با به کارگیری استراتژی‌های خشونت همراه با ترور است که یک عنصر بین‌المللی را دربرگرفته یا علیه آماج تحت حمایت بین‌المللی است و هدف آن نیز ایجاد نتیجه قدرت‌طلبانه می‌باشد. (۶) تعریف نخست با ذکر شرط «تحقق اقدامات تکراری» و تعریف دوم با قید «عنصر بین‌المللی»، هر دو ناظر به تعریف تروریسم بین‌المللی است تا تروریسم در مفهوم کلی. در تعریف تروریسم، همچنین گفته‌اند که گونه‌ای از خشونت است که همراه با استفاده سیستماتیک یا تهدید به توسل به قتل، جرح و خرابکاری برای تهدید یا ترساندن گروه مورد نظر که وسیعتر از قربانیان آنی جرم می‌باشند و یا به منظور ایجاد جو رعب و هراس صورت می‌گیرد. (۷) بنابر تعریفی دیگر، تروریسم عبارت است از اعمال خشونت با انگیزه‌های سیاسی بر روی هدف‌های نامعین و اتفاقی، و اشاعه ترس در افراد به قصد تضعیف روحیه و اراده شخص، گروه یا دولتی که خشونت علیه آن صورت گرفته است. (۸) به نظر می‌رسد، دلیل تنوع تعاریف از تروریسم و ابهام آنها، آلودگی

این تعاریف به مقاصد و انگیزه‌های سیاسی است.^۱ در واقع تروریسم عمدتاً به گونه‌ای تعریف یا شناسانده می‌شود که قدرت‌های سیاسی می‌خواهند یا منافع سیاسی آن را ایجاب می‌کند؛ به ویژه اینکه تروریسم در برخی مواقع با اصطلاحاتی نظیر دفاع مشروع، حق تعیین سرنوشت، مبارزه با تجاوز و اشغالگری، درمی‌آمیزد؛ به گونه‌ای که عدم توافق بر تعریف واحد از تروریسم، مانع مهمی بر سر راه اقدامات متقابل بین‌المللی است. این امر از آن‌روست که اقدامات تروریستی با مبارزه در راه آزادی و استقلال درآمیخته است. با وجود این، آنچه چهره تروریسم را سیاه می‌کند، توسل به خشونت یا تهدید به آن علیه شهروندان است و این مقدار از عمل به هر انگیزه و قصدی که محقق شود، قابل سرزنش است. بنابراین تروریسم پیکره‌ای بی‌محتواست و از منظر حقوق کیفری بیشتر شیوه خاص ارتکاب جرایم با انگیزه و مقاصد خاص است تا یک عنوان مجرمانه مجزا با ارکان و عناصر معین. از این منظر، اصطلاح «اقدامات تروریستی» که ناظر به شیوه و شکل است، از اصطلاح «تروریسم» که ناظر به ماهیت می‌باشد، بهتر است. بنابراین از حیث حقوق کیفری، اقدامات تروریستی به اقدامات متضمن خشونت علیه اشخاص یا اموال یا تهدید به آن گفته می‌شود که به قصد برهم زدن امنیت داخلی یا خارجی کشور صورت می‌گیرد. این اقدامات از طریق گروه سازمان‌یافته طراحی می‌شود؛ اما مرتکب این اقدامات ممکن است گروه باشد یا یک نفر.

بنابراین فارغ از تروریسم دولتی و تروریسم بین‌المللی، همانطور که قانون جزای فرانسه نیز مقرر کرده است، «اقدامات تروریستی» با توجه به سه عنصر زیر از سایر جرایم متمایز می‌شود:

۱. استفاده از خشونت یا تهدید به استفاده از خشونت.

۲. با هدف ایجاد رعب و وحشت و ناامنی، اگرچه لزوماً ترس و وحشتی به وجود نیاید.

۱. البته بعضاً مقررات داخلی یا بین‌المللی درصدد تعریف تروریسم برآمده‌اند. به عنوان مثال ماده یک سازمان کنفرانس اسلامی در مورد مبارزه با تروریسم، مقرر می‌دارد که: «اصطلاح جرم تروریستی به معنای ارتکاب، آغاز یا مشارکت در هر جرمی است که به منظور تحقق هدف تروریستی در هر یک از کشورهای متعاقد یا علیه اتباع، دارائی‌ها یا منافع آن کشور یا تأسیسات و اتباع خارجی مقیم در آن قلمرو که مطابق با قوانین داخلی آن کشور مشمول مجازات قرار می‌گیرد، صورت پذیرد» و یا طبق کنوانسیون پیشگیری و کیفر تروریسم، مصوب ۱۶ نوامبر ۱۹۳۷، اقدامات تروریستی عبارت است از اعمال مجرمانه‌ای که علیه دولت به قصد ایجاد وحشت در اشخاص خاص یا گروههایی از مردم یا کلیه افراد صورت می‌گیرد.

۳. ایجاد فضای سیاسی متشنج از طریق بی‌ثبات کردن نظم عمومی. (۹)

بنابراین در تعریف تروریسم دولتی که دولت اقدامات تروریستی را انجام یا مورد حمایت قرار می‌دهد و همچنین در تعریف تروریسم بین‌المللی اعم از اینکه عنصر بین‌المللی ایفاکننده نقش در اقدامات تروریستی باشد و یا این اقدامات در قالب اعمال غیرانسانی از سوی دولت‌ها نسبت به اتباع و شهروندان خود صورت بگیرد، همه این عناصر می‌بایست لحاظ شوند.

ب. تعریف تروریسم هسته‌ای

تروریسم هسته‌ای^۱ عبارت است از استعمال مواد پرتوزا یا مواد انفجاری هسته‌ای یا تهدید به استفاده از آن توسط افراد یا گروه‌های خارج از کنترل دولت، به منظور ایجاد وحشت و انجام اقدامات تروریستی یا تهدید به انجام آن علیه تأسیسات هسته‌ای. (۱۰) این تعریف متشکل از دو جزء است. جزء نخست عبارت است از استعمال ابزار یا مواد هسته‌ای توسط تروریست‌ها برای ایجاد رعب و وحشت که مسبوق به تولید، سرقت یا قاچاق این مواد است. جزء دوم نیز شامل حمله به تأسیسات هسته‌ای یا منفجرساختن آنها برای ایجاد رعب و وحشت می‌شود.

اصطلاح «تروریسم هسته‌ای» در حال حاضر، برای تروریست‌ها «امتیازآور» و برای مردم «وحشت‌زا» است. در واقع اقدامات تروریستی هسته‌ای در مفهوم مضیق آن یعنی استفاده از مواد پرتوزا یا بمب‌های هسته‌ای برای قتل و تخریب به قصد ایجاد رعب و وحشت، سابقه نداشته و «تروریسم هسته‌ای» قبل از آنکه در عالم واقع به منصه ظهور برسد، در مجامع علمی و مراجع بین‌المللی مطرح شده و بر زبانها افتاده است. ترس عمومی از واژه «هسته‌ای» یا «اتمی»، با توجه به واقعه شوم انفجار بمب‌های هسته‌ای در ژاپن در اوت ۱۹۴۵، همواره این فرصت را برای تروریست‌ها به وجود آورده که تهدید به استفاده از مواد پرتوزا را حداقل در لیست اقدامات خود قرار دهند. از این رو، واژه «تروریسم هسته‌ای» در بسیاری از موارد متغلبانه است. به بیان دیگر تروریست‌ها با ادعای استفاده از مواد شکاف‌پذیر و پرتوزا، درصد ایجاد رعب و وحشت‌اند و حال آنکه به طور واقع این مواد را در اختیار ندارند. (۱۱)

با وجود فقدان سابقه اقدامات تروریستی هسته‌ای، وضع اصطلاح «تروریسم هسته‌ای» در کنار سایر اقسام تروریسم، پیشگیرانه می‌باشد و با توجه به عواقب سوء و نتایج غیرقابل جبران این اقدامات در صورت عملی شدن، صورت گرفته است. تروریسم هسته‌ای از دو جنبه در مقایسه با سایر اقسام تروریسم عام‌تر است. نخست از لحاظ مراحل ارتکاب که شامل همه فعالیت‌های مرتبط با تولید و ساخت مواد هسته‌ای، سرقت یا قاچاق آنها و بالاخره استعمال آنها می‌شود. بنابراین هرچند برخی از این فعالیت‌ها مخفیانه بوده و منجر به رعب و هراس نشود، اما در زمره اقدامات تروریستی هسته‌ای به حساب می‌آید و احتساب آنها در راستای بازدارندگی در برابر وقوع حمله‌های هسته‌ای از سوی تروریست‌ها توصیه می‌شود.

دوم از لحاظ دایره مصادیق که با وجود اینکه مواد پرتوزا و تسلیحات هسته‌ای به عنوان وسیله ارتکاب اقدامات تروریستی قرار می‌گیرند، در برخی موارد نیز به عنوان موضوع اقدامات تروریستی واقع می‌شوند. بنابراین مواد پرتوزا و تسلیحات هسته‌ای در تروریسم هسته‌ای، هم وسیله ارتکاب جرم‌اند هم موضوع ارتکاب آن.

تروریسم هسته‌ای هم‌عرض تروریسم شیمیایی و بیوتروریسم قرار دارد و این سه قسم از تروریسم، چهره‌های جدید اقدامات تروریستی‌اند. هرچند این سه و مخصوصاً تروریسم هسته‌ای کمتر توسط تروریست‌ها محقق شده اما تسلیحات هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیکی در منازعات میان کشورها مورد استفاده قرار گرفته است. بنابراین به اختصار به هر سه قسم از این تسلیحات اشاره می‌شود:

۱. تسلیحات رادیولوژیک و هسته‌ای:^۱ به تسلیحاتی گفته می‌شود که از مواد پرتوزا و شکافت‌پذیر ساخته شده باشند در عین حال مواد رادیواکتیو با مواد هسته‌ای متفاوت است. مواد رادیواکتیو شامل مواد نیروزایی می‌شود که خود به خود در معرض تغییر و تجزیه قرار دارد مثل فرایند پخش الکترون در اثر گرما یا تبدیل به ایون کردن به اشکالی نظیر آلفا، بتا و گاما.^۲ مواد هسته‌ای عبارتند از پلوتونیوم (به استثنای ایزوتوپ انباشته شده متجاوز بر ۸۰ درصد در پلوتونیوم ۲۳۸ - اورانیوم ۲۳۳ -)، اورانیوم غنی‌شده در ایزوتوپ ۲۳۳ یا ۲۳۵.

1. Nuclea and Radiological Weapons

۲. بند یک ماده یک کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای مصوب ۲۰۰۵.

اورانیوم مشتمل بر ترکیب ایزوتوپی و موادی که مشتمل بر اورانیوم و پلوتونیوم باشند.^۱ بمب کثیف^۲ را باید در ذیل تسلیحات رادیولوژیک و هسته‌ای قرار داد؛ هرچند ماهیتاً غیرهسته‌ای است. در واقع هرچند از بمب کثیف برای انفجار هسته‌ای استفاده نمی‌شود؛ اما به دلیل آلوده کردن محیط به مواد رادیواکتیو، عواقبی نظیر عواقب انفجار هسته‌ای را به دنبال دارد.

۲. تسلیحات شیمیایی: به تسلیحاتی گفته می‌شود که متضمن مواد شیمیایی قابل پخش در محیط هستند و از طریق استنشاق، جذب بصری، تزریق و تغذیه یا ورود هرشی خارجی از دهان وارد بدن انسان می‌شود و در شایعترین اشکال ممکن است موجب اختلال در سیستم روانی، ابتلا به آبله، از کار انداختن سیستم گردش خون و یا اختلال در کارآیی آن، خفگی و بالاخره ناتوان ساختن سیستم دفاعی بدن شود. (۱۲)

۳. تسلیحات بیولوژیکی: سلاح‌هایی هستند که برای پرتاب، انتشار و یا گسترش عوامل بیولوژیکی به کار می‌روند. این تسلیحات را می‌توان به صورت سیستم چهار جزئی در نظر گرفت که اجزای آن عبارتند از:

۳-۱. محموله: ماده بیولوژیکی را شامل می‌شود که می‌تواند عامل عفونی بیماری‌زا^۳ یا توکسینی^۴ (سمی) باشد که توسط میکروارگانیسم‌ها، گیاهان و یا حیوانات تولید می‌شود.

۳-۲. بخش نگهدارنده: محفظه‌ای است که محموله را در خود جای داده و از آن محافظت می‌کند.

۳-۳. سیستم تحویل: می‌تواند موشک، وسیله نقلیه یا گلوله توپ باشد.

۳-۴. سیستم انتشار: توسط نیروی انفجاری یا مکانیسم اسپری فراهم می‌شود و پراکنده شدن محموله در منطقه هدف را امکان‌پذیر می‌کند. (۱۳)

تسلیحات فوق‌الذکر جدیدترین دستاویز برای اقدامات تروریستی محسوب می‌شود و مشهور به سلاح‌های کشتار جمعی هستند که استفاده از آنها به فجیع‌ترین جنایات و تلفات

1. Dirty Bomb

۲. بمب کثیف نوعی سلاح انفجاری است که در آن یک انفجار غیرهسته‌ای برای پراکندن مواد پرتوزا و آلوده

کردن محیط استفاده می‌شود. (به نقل از: <http://Wikipedia.org/wiki>)

3. Pathogens

4. Toxins

انسانی و محیطی می‌انجامد و جالب آنکه این تسلیحات در ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، در ردیف سلاح‌های ممنوعه قرار نگرفته‌اند. هرچند در این ماده، استفاده از هر سلاح یا شیوه‌ای که موجب قتل یا ایراد جرح شود، ممنوع شده؛ اما تسلیحاتی که به صراحت ممنوع شده‌اند مانند سلاح‌های سمی، گازهای خفه‌کننده یا گلوله‌های توخالی و منبسط‌شونده،^۱ در مقایسه با سلاح‌های کشتار جمعی و تسلیحات اتمی که نامی از آنها برده نشده است، بسیار کم‌رنگ جلوه می‌نماید. در نتیجه با عدم ممنوعیت شفاف و صریح این تسلیحات، زمینه استفاده آنها در راستای اقدامات تروریستی و به ویژه تروریسم دولتی و بین‌المللی فراهم شده؛ هرچند تسلیحات ممنوعه، موضوع ماده ۸ در مورد جنایات جنگی است.

ج. اقسام تروریسم هسته‌ای

در اقدامات تروریستی هسته‌ای، ابزار یا مواد هسته‌ای یا هدف حمله تروریست‌ها قرار می‌گیرند و یا به عنوان وسیله‌ای برای تهدید یا حمله به دولت‌ها یا شهروندان، از آنها استفاده می‌شود. در عین حال باید دانست که در پی توافق جهانی و پیشنهادات و اسناد بین‌المللی، اقدامات تروریستی هسته‌ای صرفاً منحصر به تهدید به استفاده از مواد هسته‌ای یا استفاده عملی از آنها نیست و علاوه بر آن، شامل مراحل می‌شود که از تهیه و تصاحب مواد هسته‌ای آغاز و به انفجار آنها می‌انجامد.

اقدامات تروریستی هسته‌ای را می‌توان بر اساس چهار نوع فعالیت تبیین کرد:

۱. سرقت یا تحصیل غیرمجاز یک یا چند وسیله هسته‌ای آماده.

فناوری هسته‌ای و تولید تسلیحات اتمی و رادیو اکتیو در انحصار دولت‌های قدرتمند و پیشرفته است. تولید این تسلیحات، متضمن دانش و امکانات زیاد و دقیق است و گروه‌های تروریستی به لحاظ مخاطراتی که ساخت و آزمایش این قبیل سلاح‌ها دارند، بیشتر مایل به تصاحب آنها هستند تا انجام فرایند ساخت و تولید آنها. همچنین به دلیل مخاطراتی که در نحوه به کارگیری این تسلیحات وجود دارد، تروریست‌ها ترجیح می‌دهند با قاچاق یا فروش

۱. بندهای ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰ از قسمت ب ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی.

آنها، گروهها یا افراد ناآگاه یا تندرو یا حداقل متخصص را به استفاده از آنها بگمارند. با این وجود، برخی از گروههای تروریستی نظیر آم‌شین ریکیو در ژاپن و القاعده، فعالانه به دنبال تصاحب تسلیحات هسته‌ای هستند. گروه تروریستی آم‌شین ریکیو با استفاده از گاز سارین در مترو توکیو در ۲۰ مارس ۱۹۹۵، به عنوان اولین گروه تروریستی شناخته می‌شود که فعالیت‌های خود را با تسلیحات جدید پیوند داده است. (۱۴)

حتی گروه القاعده نیز در سال ۱۹۹۴ در پی خرید اورانیوم غنی‌شده بوده که البته در این راه ناکام ماند. (۱۵)

به دلیل آنکه تصاحب و خرید و فروش مواد هسته‌ای و رادیواکتیو، هم بر اساس مقررات داخلی و هم بین‌المللی ممنوع است، گروههای تروریستی ناگزیر باید این مواد را مورد سرقت قرار دهند یا اینکه به صورت غیرمجاز تحصیل نمایند. موجبات سرقت یا تحصیل غیرمجاز مواد هسته‌ای و استفاده از آنها، از زمان فروپاشی شوروی فراهم آمده است. فروپاشی این کشور که در زمره بزرگترین تولیدکننده تسلیحات جنگی و به ویژه تسلیحات اتمی به شمار می‌رفت، موجب عدم کنترل دقیقی دولت‌های تازه تأسیس‌شده بر کارخانجات تولید مواد هسته‌ای شد و گروههای تروریستی فرصت مناسبی برای خرید و تصاحب یا سرقت مواد هسته‌ای یافتند.

۲. سرقت یا تحصیل غیرمجاز مواد شکافت‌پذیر برای ساختن وسیله هسته‌ای

این قسم از اقدامات تروریستی هسته‌ای نسبت به قسم قبلی، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد؛ زیرا تبدیل مواد شکافت‌پذیر به مواد هسته‌ای آماده، مستلزم دانش دقیق و امکانات پیچیده‌ای است و بدون کمک دولت‌ها، گروههای تروریستی امکان انجام آن را ندارند. برای مثال آزمایش غنی‌سازی اورانیوم از سوی گروه آم‌شین ریکیو در دهه ۹۰ با شکست مواجه گردید. در عین حال، باید دانست که به مرور زمان و با کمک برخی از دولت‌های حامی اقدامات تروریستی، به طور قطع امکان تبدیل مواد شکافت‌پذیر به مواد هسته‌ای آماده از سوی گروههای تروریستی را فراهم خواهد ساخت.

۳. تخریب یا مختل کردن رآکتورها یا دیگر تأسیسات هسته‌ای

هرچند غالباً تأسیسات هسته‌ای با تدابیر امنیتی شدید حفظ می‌شود؛ اما تجربه حمله تروریست‌ها به سازمان‌های تجاری و دفاعی ایالات متحده آمریکا در یازده سپتامبر ۲۰۰۱، هراس ناشی از تخریب یا ایجاد اختلال در تأسیسات هسته‌ای توسط تروریست‌ها را دو چندان کرده است. چرخه سوخت هسته‌ای مانند غنی‌سازی، انبار و تأسیسات بازفرآوری سوخت مصرف شده، آسیب‌پذیر بوده و انفجار آنها یا حتی اختلال در عملکرد آنها، ممکن است آلودگی شدید ناشی از انتشار مواد رادیواکتیو را در محیط اطراف به همراه داشته باشد. جدایی‌طلبان باسک و همچنین جدایی‌طلبان چین، در راستای اقدامات مبارزه‌طلبانه خود، چندین بار تهدید یا حمله ناموفق خود علیه تأسیسات هسته‌ای را آزموده‌اند. حتی برخی بر این عقیده‌اند که برنامه‌ریزان حملات یازده سپتامبر طرح حمله به یکی از تأسیسات هسته‌ای ایالات متحده را در دست اقدام داشتند که در نهایت به اجرا درنیامد. (۱۶)

۴. انتشار بمب‌های کثیف

بمب‌های کثیف، وسایل انتشار رادیولوژیک^۱ محسوب می‌شوند. این دسته از مواد در زمره مواد هسته‌ای یا رادیولوژیکی نیستند؛ اما این مواد را منتشر می‌سازند و چون کاربرد غیرنظامی و به ویژه پزشکی در بخش رادیولوژی بیمارستان‌ها دارند، در دسترس عموم قرار دارند و به آسانی می‌توانند مورد استفاده تروریست‌ها قرار گیرند. برای مثال در سال ۱۹۹۵، جدایی‌طلبان چین یک بمب کثیف حاوی سسیوم در پارکی در مسکو جا گذاشتند. بمب‌های کثیف که حاوی مقدار کمی مواد هسته‌ای می‌باشند، به لحاظ استفاده علمی و همچنین کم خطر بودن در مقایسه با مواد وسایل هسته‌ای، کمتر تحت نظارت و کنترل شدید هستند و از این رو در برابر سوء استفاده گروه‌های تروریستی آسیب‌پذیرترند.

فارغ از اقدامات تروریستی مقدماتی نظیر تهیه، سرقت، تحصیل غیرمجاز و یا خرید و فروش مواد هسته‌ای، می‌توان گفت که تروریسم هسته‌ای به سه شیوه در عالم خارج نمود

می‌یابد: نخست به کارگیری مواد شکافت‌پذیر یا اورانیوم غنی‌شده،^۱ دوم به کارگیری وسایل انتشاردهنده مواد رادیولوژیکی در محیط نظیر بمب‌های کثیف و بالاخره حمله به تأسیسات هسته‌ای.

د. امنیت هسته‌ای

امنیت مواد، وسایل و تأسیسات هسته‌ای، به چهار عامل مرتکب جرم، موضوع جرم، دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی بستگی دارد. از این‌رو می‌توان گفت که ضریب امنیت مواد و تأسیسات هسته‌ای تا حدی رضایتبخش است و می‌توان آن را تا جایی که خطر قریب‌الوقوع را دفع نمود، ارتقاء داد. این امر از آن‌روست که اولاً تروریست‌ها دسترسی به مواد و تسلیحات هسته‌ای ندارند و چنانچه درصدد تحصیل آنها برآیند، تلاش آنها با هزینه تحصیل این مواد و تسلیحات همخوانی نخواهد داشت و ثانیاً تروریست‌ها بنا به ترس ناشی از ناتوانی در استفاده از این تسلیحات، یا هراس ناشی از قربانی‌شدنشان، به تبع اقدامات تروریستی یا حتی بیم ناشی از قربانی‌شدن تعداد کثیری از افراد بیگناه، رغبتی به استفاده از آنها ندارند.

از حیث موضوع جرم یعنی مواد، وسایل و تسلیحات و تأسیسات هسته‌ای نیز باید گفت که حساس و پیچیده‌بودن تولید و استفاده از آنها و لزوم فراگیری دانش دقیق آن، امنیتی را به دنبال می‌آورد که در ذات موضوع جرم نهفته است.

همه دولت‌ها حتی آنها که برحسب حمایت از تروریسم بر پیشانی دارند، به مواد و تأسیسات هسته‌ای حساس هستند و آنها را در انحصار مطلق خود درآورده‌اند. از این‌رو کلیه مراحل تولید، استفاده، انتقال و خرید و فروش آنها را تحت کنترل شدید قرار می‌دهند. در عین حال بسیاری از کشورها یا به موجب مقررات بین‌المللی از داشتن مواد و تسلیحات هسته‌ای محروم‌اند و یا علاقه‌ای برای دستیابی به این تسلیحات ندارند. بنابراین مواد، وسایل و تأسیسات هسته‌ای به اندازه کافی تحت کنترل و حمایت دولت‌ها قرار دارد.

سازمان‌های بین‌المللی و به ویژه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، مهمترین رکن برقراری امنیت هسته‌ای محسوب می‌شود.

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^۱ سازمان بین‌المللی مستقلی است که در سال ۱۹۵۷ تأسیس شد و دارای ۱۳۸ عضو است. این نهاد در چارچوب سازمان ملل متحد فعالیت می‌کند و مهمترین وظیفه آن، ترویج استفاده از خدمات و امکانات انرژی اتمی با اهداف صلح‌جویانه برای برقراری رفاه، صلح و بهداشت در جهان از یک سو و ارایه توصیه‌ها و استانداردهای ایمنی هسته‌ای و زیست‌محیطی و نحوه کنترل تسلیحات هسته‌ای از سوی دیگر است. به همین دلیل در راستای مبارزه با تروریسم هسته‌ای و برقراری امنیت هسته‌ای، راهکارها و توصیه‌های عدیده‌ای پیشنهاد داده است. این آژانس باید طرق دستیابی به امنیت هسته‌ای را برای دولت‌های عضو ترسیم نماید و از این‌رو اقدامات متنوعی را انجام داده که مهمترین آنها عبارتند از:

۱. انتشار گزارش‌ها و ارایه راهبردها و توصیه‌ها مانند طرح اقدام برای ایمنی و امنیت تابشی یا طرح امنیتی فعالیت‌های هسته‌ای در مارس ۲۰۰۲.
۲. توسعه تکنولوژی حفاظت از مواد و تأسیسات هسته‌ای و کنترل عملکرد آنها با ارسال نمایندگانی از آژانس برای عملی ساختن این هدف.
۳. آموزش و تقویت نحوه مبارزه با اقدامات غیرقانونی علیه امنیت هسته‌ای مثل ارایه برنامه‌ای مبنی بر ۳۴ مرحله برای تحت پوشش قراردادن اقداماتی نظیر سرکوب قاچاق غیرقانونی مواد، حفاظت فیزیکی از آنها، آموزش نحوه ضبط تجهیزات هسته‌ای موضوع جرم و غیره، در سال ۲۰۰۴.
۴. تأسیس مراکزی برای حمایت فنی از کشورهای عضو مثل لابراتور تجهیز امنیت هسته‌ای که نحوه عملکرد و سلامت تجهیزات هسته‌ای دول عضو را بررسی می‌کند.
۵. ارایه خدمات مشورتی که از جمله آنها می‌توان به خدمات مشورتی بین‌المللی، حمایت فیزیکی و خدمات مشورتی بین‌المللی امنیت هسته‌ای اشاره کرد.
۶. برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی در زمینه اتخاذ تدابیر هسته‌ای؛ مانند کنفرانس بین‌المللی تدابیر تعقیب، رهگیری و پاسخ به استفاده‌های غیرقانونی از مواد هسته‌ای و منابع رادیواکتیو در می ۲۰۰۱ در استکهلم سوئد.

۵. تروریسم هسته‌ای در اسناد و مقررات بین‌المللی

مبارزه بین‌المللی با پدیده تروریسم به سال‌های پیش از آغاز جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. در آن هنگام کنوانسیون پیشگیری و کیفر تروریسم به عنوان اولین سند بین‌المللی در این زمینه در پنج موضوع عمده، در ۱۶ نوامبر ۱۹۳۷ به تصویب رسید. این پنج موضوع عبارتند از: اصل عدم استفاده از قلمرو برای اقدامات تروریستی علیه دولت دیگر، تعریف تروریسم، معرفی اقدامات تروریستی ارتكابی در یک دولت علیه دولت دیگر به عنوان رفتار مجرمانه، استرداد مجرمین و بالاخره اتخاذ تدابیر و همکاری‌های بین‌المللی برای پیشگیری از تروریسم. (۱۷) پس از جنگ دوم جهانی دهها سند بین‌المللی و منطقه‌ای در ارتباط با اقدامات تروریستی به تصویب رسیده که از بین آنها کنوانسیون نیویورک در مورد مقابله با بمب‌گذاری تروریستی مصوب ۱۹۹۸ و کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۹۹۹، از همه مشهورترند و به اقتضای توسعه روزافزون اقدامات تروریستی، به صراحت از عنوان «تروریسم» استفاده کرده‌اند.

در مورد اقدامات ضدتروریستی هسته‌ای، اولین اقدام بین‌المللی، تصویب کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای^۱ در تاریخ ۳ مارس ۱۹۸۰ در وین است که در سال ۱۹۸۷ لازم‌الاجرا گردید. مذاکرات اولیه کنوانسیون در اکتبر سال ۱۹۷۹ صورت گرفته بود. مواد هسته‌ای که در این کنوانسیون مورد حمایت واقع شده عبارتند از: پلوتونیوم، اورانیوم ۲۳۵، اورانیوم ۲۳۳ و سوخت‌های پرتوافکن.^۲ بر اساس ماده ۷ این سند بین‌المللی، ارتكاب عمدی رفتارهای زیر جرم قلمداد شده است:

۱. دریافت، تصاحب، استفاده، تبدیل، انتقال، عرضه و در دسترس قرار دادن غیرمجاز مواد هسته‌ای که باعث قتل یا صدمه شدید یا ایراد خسارت به اموال گردد یا احتمال وقوع این نتایج وجود داشته باشد.

۲. سرقت مواد هسته‌ای.

۳. اختلاس یا تحصیل متقلبانه مواد هسته‌ای.

1 . Convention on the physical protection of nuclear material 1980.

2 . Irradiated fuel

۴. مطالبه توأم با تهدید یا اعمال زور مواد هسته‌ای.
 ۵. تهدید به استفاده از مواد هسته‌ای که موجب قتل یا صدمه شدید جسمی یا ایراد خسارت به اموال می‌شود یا تهدید هر شخص حقیقی یا حقوقی یا سازمان‌های بین‌المللی یا دولت‌ها برای تحصیل مواد هسته‌ای.
 ۶. مشروع به ارتکاب جرایم موضوع بندهای یک، دو و سه.
 ۷. همکاری در جرایم موضوع بندهای قبیل.
- بر اساس کنوانسیون مورد بحث، کلیه کشورهای عضو باید اعمال فوق الذکر را جرم‌انگاری و نسبت به تعیین مجازات بر اساس قانون داخلی اقدام نمایند.
- در جولای ۲۰۰۴، مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، گزارشی مبنی بر اصلاح برخی از مواد کنوانسیون مورد بحث بر اساس بند یک ماده ۲۰ منتشر کرد تا چنانچه اکثر اعضای امضاءکننده کنوانسیون موافق باشند، با حضور کلیه اعضا، کنفرانسی برای اصلاح کنوانسیون در راستای پیشگیری بهتر از تروریسم هسته‌ای تشکیل یابد.^۱ همچنین در سپتامبر ۲۰۰۳ از سوی شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، کد رفتاری درمورد سلامت و امنیت منابع رادیواکتیوی تهیه شد که نسخه تجدید نظر یافته آن در ژانویه ۲۰۰۴ منتشر گشت.
- گزارش گروه کاری سیاستگذاری در مورد سازمان ملل متحد و تروریسم^۲ که در سال ۲۰۰۲ تنظیم و منتشر شد، در بند ۳۶ خود مقرر می‌دارد که مدیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اظهار داشته که سرقت جنگ افزار اتمی و مالکیت تروریست‌ها بر وسایل اتمی و قابلیت تولید و انفجار مواد منفجره اتمی، نسبتاً بعید است. در عین حال، فارغ از احتمال یا عدم احتمال انفجار عمدی مواد اتمی با تأثیرات شگرف آن، سناریوی بمب کثیف که در آن ماده رادیواکتیو توسط مواد منفجره غیراتمی پخش می‌شود، غیرقابل اغماض است. صدها مورد تأیید شده از قاچاق اتمی، تردیدهای قابل توجهی درباره وضعیت چنین موادی در کشورهای که به داشتن تسلیحات اتمی معروف هستند، به وجود می‌آورد. در توصیه ۱۹ این گزارش بر

1. Nuclear Security – Measures to Protect against Nuclear Terrorism, Report by the Director General. International Atomic Energy Agency, 11 August 2004.

2. Report of the Policy Working Group on the united Nations and terrorism. S / 2002 / 875.

افزایش قابلیت‌های فنی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در یاری‌رساندن به کشورها در مقابل تهدید تروریسم هسته‌ای تأکید شده است.

قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت مصوب آوریل ۲۰۰۴^۱، با تأکید بر ممنوعیت تکثیر تسلیحات هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیکی، نگرانی شدید خود را از قاچاق غیرقانونی این تسلیحات ابراز داشته و تدابیری را برای جلوگیری از دسترسی تروریست‌ها به تسلیحات مذکور مقرر داشته که برخی از آنها عبارتند از امتناع دولت‌ها از حمایت نقش‌آفرینان غیردولتی که به دنبال توسعه، کسب، تولید، مالکیت، انتقال یا استفاده از تسلیحات هسته‌ای، شیمیایی یا بیولوژیکی و وسایل پرتاب آنها هستند؛ تصویب قوانین مؤثر و مناسب از سوی دولت‌ها در مقابله با گروههایی که به دنبال تولید، تحصیل، تملک، انتقال یا استفاده از تسلیحات هسته‌ای، شیمیایی یا بیولوژیکی و وسایل پرتاب آنها به ویژه برای اهداف تروریستی هستند؛ و کنترل همه‌جانبه داخلی برای جلوگیری از گسترش تسلیحات هسته‌ای شیمیایی یا بیولوژیکی و وسایل پرتاب آنها، اقدامات مؤثر در حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیکی.

آخرین اقدام مؤثر در سطح بین‌الملل برای مبارزه با تروریسم هسته‌ای، تصویب کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای در آوریل ۲۰۰۵ است که بر اساس ماده ۲۴ آن، از ۱۴ سپتامبر ۲۰۰۵ تا ۳۱ دسامبر ۲۰۰۶، برای امضای دولت‌ها مفتوح خواهد ماند.

و. کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای^۲

کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای، سیزدهمین سند بین‌المللی در زمینه مبارزه با اقدامات تروریستی است که متن اولیه آن به پیشنهاد روسیه در مجمع عمومی سازمان ملل مطرح گردید. مجمع عمومی در ۱۷ دسامبر ۱۹۹۶ و طی قطعنامه شماره ۵۱/۲۱۰، کمیته موقتی برای بررسی این پیش‌نویس ایجاد کرد و این کمیته پس از ۸ سال تحقیق و تفحص، در دسامبر ۲۰۰۴، پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای را به مجمع عمومی ارائه نمود و مجمع مزبور در آوریل ۲۰۰۵ آن را تصویب کرد.

1. Resolution 1540 8 April 2004) Security Council

2. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 4 April 2005, General Assembly, United Nations.

متن کنوانسیون از ۱۴ سپتامبر ۲۰۰۵، برای امضا در اختیار کشورها قرار گرفت که با امضای حداقل ۲۲ کشور این سند بین‌المللی لازم‌الاجرا خواهد شد. در همین ماه یعنی سپتامبر ۲۰۰۵، روسیه به عنوان طراح اصلی این کنوانسیون، اولین کشوری بود که آن را امضا کرد و به دنبال آن آمریکا و فرانسه و ۵۰ کشور دیگر این کنوانسیون را امضا نمودند و برای امضای بقیه کشورها تا آخر سال ۲۰۰۶ میلادی مفتوح خواهد ماند. کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای، اولین سند مهم بین‌المللی در مبارزه با تروریسم پس از واقعه یازده سپتامبر است که مشتمل بر ۲۸ ماده می‌باشد. بخش‌های ماهوی و شکلی این کنوانسیون، به لحاظ شیوه نگارش با اسناد بین‌المللی قبلی مشابه است. از این‌رو به مهم‌ترین موضوعات آن اشاره می‌شود.

۱. جرم‌انگاری اقدامات تروریستی هسته‌ای

ماده ۲ کنوانسیون، رفتارهای مجرمانه عدیده‌ای پیش‌بینی کرده است که در مجموع به چهار رفتار درخواست یا تصاحب مواد رادیواکتیو یا وسایل هسته‌ای با استفاده از آنها یا تهدید به استفاده از این مواد یا وسایل اشاره دارد. به موجب این ماده، هر کس عمداً و بدون هیچ مرتکب یکی از رفتارهای زیر شود، قابل مجازات است:

یک. تصاحب مواد رادیواکتیو یا ساخت یا تصاحب وسیله هسته‌ای با قصد کشتن دیگری یا ایراد صدمه شدید جسمانی یا با قصد ایراد خسارت عمده به اموال یا محیط زیست.
دو. استفاده از مواد یا وسایل رادیواکتیو به هر شکل یا استفاده یا تخریب تأسیسات هسته‌ای که قابلیت یا احتمال رهاسازی مواد هسته‌ای را داراست؛ به قصد قتل دیگری یا ایراد صدمه شدید جسمانی یا با قصد ایراد خسارت عمده به اموال یا محیط زیست و یا با قصد اجبار شخص حقیقی یا حقوقی یا سازمان بین‌المللی یا دولت برای انجام کاری.
سه. تهدید به ارتکاب جرایم موعود بند دو.

چهار. درخواست عمدی و بدون مجوز مواد، وسایل یا تأسیسات هسته‌ای با توسل به تهدید یا اعمال زور. همچنین در ماده ۲، شروع به ارتکاب، سازماندهی یا رهبری جرایم پیش‌گفته و معاونت و شرکت در آنها نیز قابل مجازات شناخته شده است. با ذکر این نکته که فقط شروع به جرم رفتارهای مجرمانه موضوع بند یک و دو جرم‌انگاری شده‌اند. در این ماده

همچنین به ارتکاب گروهی اقدامات تروریستی هسته‌ای نیز اشاره شده و این خود بیانگر آن است که اقدامات تروریستی هسته‌ای لزوماً به صورت جمعی یا سازمان‌یافته ارتکاب نمی‌یابند. با توجه به اینکه تروریسم هسته‌ای هنوز تحقق نیافته، رفتارهای مجرمانه پیش‌بینی‌شده در ماده دو، همگی در راستای ممانعت از دستیابی تروریست‌ها به مواد هسته‌ای یا رادیواکتیو پیش‌بینی شده‌اند. از این‌رو اکثر این جرایم در مفهوم مضیق و خاص، اقدام تروریستی نیستند و در زمره جرایم مانع به حساب می‌آیند تا از تحقق اقدامات تروریستی هسته‌ای ممانعت کنند.

بر اساس ماده ۵ کنوانسیون، دولت‌های امضاکننده باید تدابیری را اتخاذ کنند تا به واسطه آن، اولاً رفتارهای فوق‌الذکر را به عنوان رفتارهای مجرمانه در قوانین داخلی خود پیش‌بینی کنند و ثانیاً مجازات‌های مناسب با توجه به شدت جرم، برای رفتارهای مندرج در ماده ۲ کنوانسیون در نظر گیرند.

۲. پیشگیری از اقدامات تروریستی هسته‌ای

پیشگیری وضعی از اقدامات تروریستی هسته‌ای، به طور مشخص در کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای، مصوب ۱۹۸۰ در قالب اتخاذ تدابیر ویژه برای پیشگیری از دسترسی تروریست‌ها و اشخاص غیرمجاز به مواد و وسایل هسته‌ای مطرح شده بود. حتی پیش از آن در ماده ۲ پیمان بین‌المللی منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، مصوب ژوئیه ۱۹۶۸، تدابیر پیشگیرانه برای پیشگیری از دستیابی دولت‌هایی که تسلیحات هسته‌ای ندارند (و نه اشخاص حقیقی) به این سلاح‌ها پیش‌بینی شده بود.

ماده ۸ کنوانسیون مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای، به منظور پیشگیری از جرایم موضوع ماده ۲ این کنوانسیون، کشورها را ملزم ساخته تا تدابیر متناسب برای محافظت از مواد هسته‌ای با توجه به توصیه‌ها و راهکارهای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اتخاذ نمایند. تدابیر ویژه برای حفاظت از مواد هسته‌ای، اقدامی است برای بر هم زدن موقعیت و وضعیت استفاده تروریست‌ها از این مواد و از این‌رو پیشگیری غیرکیفری به حساب می‌آید. همین تدابیر در قالب همکاری‌های دول عضو کنوانسیون در بند یک ماده ۷ پیش‌بینی شده است. طبق این بند، دولت‌های عضو باید تدابیر قابل اجرا برای پیشگیری و مقابله با تمهیدات اقدامات تروریستی

هسته‌ای از قبیل ممنوعیت فعالیت‌های غیرقانونی اشخاص، گروه‌ها و سازمان‌ها در تشویق یا تحریک یا سازماندهی برای ارتکاب جرایم موضوع ماده ۲ یا کمک مالی یا مساعدت فنی آگاهانه برای ارتکاب آنها در محدود سرزمین یا خارج از محدوده سرزمینی در قالب همکاری‌های بین‌المللی اتخاذ نمایند.

۳. محدوده اجرا

مقررات کنوانسیون هنگامی که جرم در کشور واحد ارتکاب یابد و متهم یا متهمین و بزه‌دیدگان، تابعیت همان کشور را داشته باشند و متهم یا متهمین نیز در قلمرو و سرزمین همان دولت یافت شوند، مگر در موارد استثنایی که خود کنوانسیون پیش‌بینی کرده است، از جمله در مورد استرداد مجرمین یا صلاحیت محل وقوع جرم یا صلاحیت تابعیتی، قابلیت اجرا ندارد. (ماده ۳)

۴. صلاحیت

بر اساس ماده ۹ کنوانسیون، دولت‌ها در موارد زیر نسبت به رسیدگی به جرایم موضوع ماده ۲ صلاحیت دارند:

- هرگاه جرم در محدوده سرزمینی دولتی واقع شود.
- هرگاه جرم در کشتی یا هواپیمای کشور صاحب پرچم که طبق مقررات آن کشور در زمان ارتکاب جرم به نام آن ثبت باشد، ارتکاب یابد.
- در جایی که جرم به وسیله اتباع یک دولت ارتکاب یابد.
- وقتی که جرم علیه اتباع یک دولت ارتکاب یابد.
- وقتی که جرم علیه یک دولت یا تأسیسات حکومتی آن دولت از خارج از قبیل سفارت یا سایر نهادهای دیپلماتیک یا کنسولی واقع شود.
- جرم به وسیله یک شخص بدون تابعیت ارتکاب یابد که این شخص معمولاً در قلمرو دولت صالح اقامتگاه دارد.

- وقتی جرمی در قالب شروع به اجبار دولتی برای انجام امری یا امتناع از انجام آن ارتکاب یابد. طبق همین ماده، دولت‌ها برای جلوگیری از فرار متهم از تعقیب و محاکمه، می‌توانند تدابیر دیگری طبق قوانین داخلی خود برای اعمال صلاحیت اتخاذ نمایند.

طبق ماده ۱۷، نیابت قضایی یا حتی انتقال متهم از یک کشور به کشور دیگر برای تحصیل دلایل و یا بازجویی بهتر به شرط رضایت آزاد متهم و همچنین توافق مراجع قضایی صالح دولت، امکانپذیر است. در صورت انتقال متهم، باید تدابیر لازم برای جلوگیری از فرار او اتخاذ شود.

۵. تحقیقات مقدماتی

طبق ماده ۱۰ کنوانسیون، دولت‌های امضاکننده باید در حقوق ملی خود تدابیر لازم برای بازجویی متهمین و کشف جرایم موضوع ماده ۲ اتخاذ نمایند. چنانچه متهم در محدوده سرزمینی دولت صالح باشد، دولت مزبور تعقیب را با رعایت حقوق متهم و بدون تأخیر آغاز خواهد کرد و برای جلوگیری از فرار متهم، می‌تواند وی را در بازداشتگاه نگه دارد. در صورتی که مظنون به ارتکاب جرایم موضوع ماده ۲ در محدوده سرزمینی دولتی یافت شود، دولت مزبور فوراً دبیر کل سازمان ملل متحد را مطلع خواهد ساخت تا بر اساس ماده ۹ کنوانسیون، آن دولت صالح به رسیدگی شناخته شود.

چنانچه متهم در خارج از محدوده مرجع صالح قضایی باشد، قواعد استرداد حاکم خواهد شد. وفق ماده ۱۳، کلیه جرایم موضوع ماده ۲ به عنوان جرایم قابل استرداد قلمداد می‌شوند و دولت‌ها موظفند بر اساس معاهدات مربوط به استرداد، نسبت به اعاده متهم به دولت صالح اقدام نمایند. همچنین بر اساس ماده ۱۵، هیچ‌یک از رفتارهای مجرمانه مذکور در ماده ۲، در راستای اعمال قواعد استرداد یا سایر همکاری‌های قضایی چندجانبه به عنوان جرایم سیاسی یا رفتارهای مجرمانه مرتبط با جرم سیاسی یا به عنوان جرمی با انگیزه‌های سیاسی در نظر گرفته نخواهد شد و تقاضای استرداد نباید از جانب دولتی که متهم در محدوده سرزمینی آن حاکم است، بر اساس این دلایل رد شود.

۶. تدابیر امنیتی در ارتباط با وسایل یا موضوعات جرم

مواد و وسایل رادیواکتیو به عنوان وسیله ارتکاب اقدامات تروریستی به حساب می‌آیند؛ اما در برخی مواقع در ارتباط با رفتارهای مجرمانه‌ای همچون تصاحب یا سرقت مواد رادیواکتیو که با اقدامات تروریستی توأم با قتل و ضرب و جرح و یا تخریب اموال و محیط‌زیست فاصله دارند، این مواد خود موضوع جرم هستند نه وسیله جرم. تأسیسات هسته‌ای نیز در جایی که هدف حمله تروریست‌ها واقع می‌شود یا تهدید به حمله می‌شوند، به عنوان موضوع جرم مطرح می‌شوند. بنابراین در اقدامات تروریستی هسته‌ای در قالب جرایم موضوع ماده ۲، مواد و وسایل رادیواکتیو، هم ممکن است به عنوان وسیله جرم مطرح شوند و هم موضوع جرم. بر اساس ماده ۱۸ کنوانسیون، دولت‌ها در تملک مواد، وسایل یا تأسیسات هسته‌ای که از مرتکبین جرایم موضوع ماده ۳ به دست می‌آورند، باید/اولاً آنها را طی یک فرایند بدون خطر تحویل گیرند؛ ثانیاً آنها را بر اساس موازین و معیارهای حفاظتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مدیریت کنند؛ و ثالثاً بر اساس توصیه‌های این آژانس و بر اساس استانداردهای بین‌المللی نسبت به حفاظت فیزیکی مواد اقدام نمایند. دولت‌ها باید از مواد و تأسیسات هسته‌ای به دست آمده از ارتکاب جرایم به نحو صلح‌جویانه و مسالمت‌آمیز استفاده نمایند و به هر حال دولت‌هایی که طبق مقررات بین‌المللی، فاقد صلاحیت داشتن مواد و تسلیحات هسته‌ای هستند، حق بهره‌گیری از آنها را ندارند. نسبت به مواد بلاصاحب با مشورت و همکاری سازمان‌های بین‌المللی مربوطه، تعیین تکلیف خواهد شد. دولتی که مواد یا وسایل یا تأسیسات هسته‌ای را ضبط یا نگهداری می‌کند، به دبیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اطلاع خواهد داد. دبیر کل نیز اطلاعات لازم را به سایر دولت‌های عضو ارایه می‌کند.

در صورت پخش یا انتشار مواد هسته‌ای در اثر ارتکاب جرایم موضوع ماده ۲، مقررات بین‌المللی در مورد مسئولیت ناشی از تخریب هسته‌ای حاکم خواهد بود.

نتیجه گیری

پرداختن به تروریسم هسته‌ای در اسناد بین‌المللی و سیاست و قانونگذاری کشورها، قبل از تحقق عینی این‌گونه تروریسم بیانگر دو نکته اساسی است: نخست ارتقای سیاست و امنیت ملی و بین‌المللی و دوم واپسگرایی قانون.

در مؤلفه نخست، پیش‌بینی تروریسم هسته‌ای به عنوان تهدید جدی علیه امنیت ملی و بین‌المللی، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ چرا که شیوع اقدامات تروریستی و تنوع آن همواره این هراس را به همراه دارد که تروریست‌ها در راستای اهداف خود به سلاح‌های خطرناک‌تر و از جمله مواد رادیواکتیو و تسلیحات هسته‌ای مجهز شوند. اقدامات پیشگیرانه در این زمینه از قبیل پیش‌بینی مقررات داخلی و بین‌المللی و حفاظت شدید از مواد و تسلیحات هسته‌ای نه فقط امری عاقلانه، بلکه امری لازم است. بنابراین تجربه تلخی که از کاربرد تسلیحات هسته‌ای در ذهن بشریت نقش بسته است، اقتضای آن را دارد که قبل از وقوع هر حادثه ناشی از اقدامات تروریستی هسته‌ای، کلیه تدابیر را به خدمت گرفت و مانع از دستیابی تروریست‌ها به سلاح‌های کشتار جمعی شد. این تدابیر در راستای حفظ امنیت هسته‌ای و در سطح بالاتر امنیت ملی و بین‌المللی، کاملاً مؤثر است؛ اما در ورای این ظاهر قهقرایی، می‌توان حاکمیت قانون و آزادی را نظاره کرد. پیش‌بینی جرمی قبل از آنکه در عالم خارج ارتکاب یابد، خود فسادآور و غیرعاقلانه است. علاوه بر این، اتخاذ تدابیر پیشگیرانه، تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی و الزام کشورها به گنجاندن مفاد این کنوانسیون‌ها در مقررات کیفری داخلی، طریقی است برای امنیتی کردن حقوق کیفری. این امر از آن‌روست که حقوق کیفری چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی، نظر به اعمال گذشته دارد نه رفتارهای آینده و اگر درصدد جرم‌انگاری رفتارهای آینده برآید، بیشتر در خدمت حاکمیت سیاسی و امنیت ملی قرار می‌گیرد تا امنیت فردی و رفاه اجتماعی.

در تعارض بین آزادی‌ها و امنیت فردی با امنیت ملی، اگر امنیت فردی با علایق و منافع سیاسی عجین نشود، باید امنیت ملی را حاکم نمود که در ذیل آن امنیت فردی نیز تضمین می‌شود؛ هرچند آزادی‌ها محدود گردد. از این‌رو تصویب کنوانسیون‌ها و قوانین پیشگیرانه و جرم‌انگاری پیش از وقوع جرم، به ویژه در قبال اقدامات احتمالی که می‌توانند فاجعه بشری

ایجاد نمایند، توجیه می‌یابد و کشور ایران نیز باید با وجود محدودیت‌هایی که در دسترسی به مواد و تسلیحات هسته‌ای به موجب معاهدات بین‌المللی دارد، در راستای مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای به کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با اقدامات تروریستی هسته‌ای ۲۰۰۵ ملحق شده و محتوای آن را در قوانین داخلی منعکس نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

یادداشت‌ها

1. Castle, Allan; Transnational Organized Crime and International Security, Institute of International Relations, The University of British Columbia, Working Paper, No. 19, 1997, p. 10.
۲. ره‌بیک، سیامک، «تحلیل تروریسم در نسبت مفهومی امنیت و منافع ملی»، مجموعه مقالات همایش تروریسم و دفاع مشروع از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل، مرکز مطالعات توسعه قضایی و دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، تابستان ۱۳۸۱، ص ۲۲۰.
3. Encyclopedia of Crine and Justice, Editor in chief; Joshua Dressler. Second Edition, Volume4, Macmillan Reference, U.S.A. 2002, p 1549.
۴. میرمحمد صادقی، حسین؛ جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران، نشر میزان، بهار ۱۳۸۰، ص ۱۴۰ و همچنین رک میرمحمد صادقی، حسین؛ «ملاحظات در باب تروریسم»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۴ و ۳۳، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰، ص ۱۹۹.
۵. جی بدی، توماس؛ «تعریف تروریسم بین‌المللی: نگرش علمی»، ترجمه سیدرضا میرطاهر، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵ و ۶، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، ص ۲۴۹.
۶. بشیری، قاسم؛ «تروریسم بین‌المللی و تأثیر آن بر امنیت ملی پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱»، مجله دادرسی، شماره ۳۹، سال هفتم، مرداد و شهریور ۱۳۸۲، ص ۸۰.
۷. نجفی ابرندآبادی، علی و هاشم بیگی، حمید، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۳۲۷.
8. Encyclopedia of Crine and Justice, op.cit, p 1550.
۹. ساندوز، یوس؛ «مبارزه علیه تروریسم و حقوق بین‌الملل: خطرات و فرصتها»، ترجمه حسن سواری، مجله حقوقی، شماره ۲۹، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، پاییز ۱۳۸۲، ص ۳۳۵.
10. Anet, Bernard; Nuclear Terrorism: the ultimate form of Terrorism, spiez laboratory, ch – 3700 spiez. Switzer land, www. Vbs. Aduni. Ch / 15.
11. Richard, Jahn; Dictionary of terrorism, second edition first published, 2004, routledge, p. 182.
12. J.Robert, D.Heyer; Introduction to NBC Terrorism, Hazardous Materials Specialist, Red Bank, New Jersey, October 15, 2001, p. 3, www.disasters.org.
۱۳. ستاری، مرتضی؛ مقدمه‌ای بر عوامل باکتریایی، بیوتروریسم میکروبی و کاربرد آن تاریخی آن، تهران، نشر سازمان بسیج اساتید، آبان ۱۳۸۳، ص ۲۲.
14. [Http://Usinfo.state.gov/journals/ipts/0305/ijpe/Cameron.Htm](http://Usinfo.state.gov/journals/ipts/0305/ijpe/Cameron.Htm).

15. Medalia, Jonathan; Nuclear Terrorism: A Brief Review of Threats and Responses, CRS Report for Congress, February 10, 2005.
16. Ibid
17. Rohan Perera, Amrith; International Terrorism, Vikas publishing House, Delhi, 1997, p. 22.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پڙهه ښکاري کچه علوم انساني و مطالعات فرهنجی

پرتال جامع علوم انسانی